

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ACTIVITĂȚII SOCIETĂȚILOR CULTURALE ORĂDENE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SEC. AL XX-LEA

de
TÓTH JÁNOS

Viața spirituală a orașului Oradea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea se caracterizează prin existența a numeroase asociații sau societăți. Activitatea unor asociații culturale importante pentru istoria municipiului nostru, ca *Societatea de lectură din Oradea*, *Reuniunea de cîntări Hilaria* sau *Despărțămîntul orădean al Astei*, a fost temeinic studiată de către cercetătorii noștri contemporani, rezultatele investigațiilor fiind materializate în numeroase studii și publicații valoroase¹.

În lucrarea de față ne vom strădui să semnalăm existența și a altor asociații sau societăți care, pînă în prezent cel puțin, nu s-au bucurat de o suficientă atenție din partea istoriografiei locale. Unele dintre acestea, la care ne vom referi, aveau un caracter profesional mai pronunțat, cum ar fi *Reuniunea tinerilor juriști din Bihor*² (înființată în 1875), *Cercul învățătorilor din Oradea*³ (care a luat naștere în 1898) sau *Cercul fotografiilor amatori*⁴ (din 1903) și altele. Dintre asociațiile cu caracter filantropic putem aminti, cu titlu de exemplu, *Asociația pentru îngrijirea cerșetorilor* (care a fost înființată la 20 martie 1842, avînd ca scop „îngrijirea celor invalizi, inapți de muncă, asigurarea hranei, îmbrăcămînții și locuinței, iar în caz de boală a asistenței medicale de către medicul aso-

¹ Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852—1875*, Oradea, 1978; Ioan Chira, Viorel Faur și alții, *Reuniunea de cîntări „Hilaria” din Oradea, 1875—1975*, Oradea, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, 1975; Viorel Faur, *Despărțămîntul orădean al Astei (1900—1918)*, în *Crisia*, V, Oradea, 1975, p. 279—285.

² Arh. St. Oradea, *fond Municipiul Oradea*, Dosar 171, fila 1.

³ *A Nagyvárad-i Tanítók Körének alapszabályai — 1898 június 4-én* (Statutele Cercului învățătorilor din Oradea, la 4 iunie 1898), în Arh. St. Oradea, *fond Municipiul Oradea*, Dosar 170, fila 126 și urm.

⁴ *Ibidem*, fila 129.

ciației⁵), *Reuniunea pentru ajutorarea mamelor și copiilor mici* (1855)⁶ sau *Reuniunea femeilor din comitatul Bihor* (care în 1872 a reușit să întemeieze „Casa copiilor orfani⁷”).

Dintre cercurile și asociațiile de culturalizare trebuie să amintim *Cercul popular din Velența și Subcetate*⁸, constituit în 1876. Ca scop al cercului, statutul prevede „dezvoltarea culturii morale și spirituale și folosirea utilă a timpului liber“, iar capitolul privind „organizarea internă“ preciza printre altele, că „sediul cercului stă la dispoziția celor interesați, zilnic între orele 7 și 23, fiind interzise jocurile de noroc sau consumarea băuturilor alcoolice“. Un capitol special din statut era consacrat organizării și funcționării bibliotecii. Alături de întemeierea și funcționarea unei biblioteci proprii, cercul are și meritul de a organiza cu regularitate expuneri de popularizare cu o tematică variată și alte manifestări cultural-literare.

Un rol important în opera de culturalizare l-a jucat, fără îndoială *Cercul de citit al agricultorilor din Velența-Oradea*, care conform statutului, modificat în 1898 — avea ca obiectiv fundamental „impulsionarea progresului în activitatea agricolă, prin studierea ziarelor, revistelor și cărților de specialitate scrise într-un limbaj popular, dezvoltarea vieții culturale, spirituale în general⁹“. Este de remarcat faptul că paragraful 4 din statut prevede independența cercului față de orice partid politic și, ca urmare, era interzisă folosirea localurilor sale în interesul partidelor politice. În vederea atingerii scopurilor propuse, conducerea și membrii cercului s-au străduit și au reușit să înființeze o bibliotecă adecvată¹⁰.

Dintre asociațiile existente se detașează ca importanță *Asociația medicilor, farmaciștilor și naturaliștilor*. După o susținută activitate pregătitoare și în urma aprobării de către Ministerul de Interne a statutului asociației¹¹, la data de 22 iunie 1868 a avut loc ședința de constituire oficială și alegerea organelor de conducere. Dintre cei cu funcții de răspundere putem aminti pe Lukács János (președinte), Bodor Károly (secretar) și Podhraczký Ferenc (bibliotecarul asociației¹²).

⁵ *Kimutatás a Nagyváradi városában létező koldusápoló egyletről* (Evidență statistică privind Asociația pentru îngrijirea cerșetorilor existentă în Oradea. Data înființării: 20 martie 1842), în Arh. St. Oradea, *fond Primăria orașului Oradea*, Dosar 171, fila 87.

⁶ *Ibidem*, fila 1 și urm.

⁷ *Biharmegyei nőegylet által alapított nagyváradi árvaház alap és házi szabályai 1872-ben* (Statutele și reglementările interioare ale Casei copiilor orfani din Oradea, întemeiată de Reuniunea femeilor din comitatul Bihor în 1872), în Arh. St. Oradea, *fond Primăria orașului Oradea*, Dosar 171, fila 35 și urm.

⁸ *A nagyváradvelencei s vāralyai Népker alapszabályai* (Statutele Cercului popular din Oradea-Velența și Subcetate), (*Ibidem*, Dosar 170, fila 111, 112 și urm.).

⁹ *A Nagyváradi-Velencei földművelők olvasókörenek az 1898 január 20-án tartott közgyűlés által módosított alapszabályai* (Statutele Cercului de citit al agricultorilor din Oradea-Velența, modificate de către adunarea generală ținută la 20 ianuarie 1898), (*Ibidem*, fila 122—123).

¹⁰ *Ibidem*, fila 124.

¹¹ *Nagyváradi Lapok* (Foile orădene), 1868, nr. 13, p. 3.

¹² *Ibidem*, nr. 23, p. 3.

Bineînțeles, unul din obiectivele fundamentale ale asociației era îmbunătățirea sănătății publice din Oradea și în tot Bihorul de altfel, prin inițierea, susținerea și luarea unor măsuri concrete în acest sens, pe de o parte, și printr-o activitate de educație sanitară a cetățenilor pe de altă parte. Pentru a ilustra preocupările asociației în această direcție, amintim unele acțiuni mai importante ca: Memoriul înaintat Ministerului de Interne în vederea interzicerii și îngădirii vânzării de preparate „medicale” clandestine, propuneri pentru profilaxia unor maladii¹³; înființarea Comisiei de sănătate publică¹⁴, Memoriul privind reorganizarea și dotarea Băilor Felix și 1 Mai și utilizarea acestora în scopuri medicale¹⁵; Asociația s-a preocupat îndeaproape de problema reducerii mortalității infantile, a avut un rol important în realizarea unor obiective sanitare de interes general cum ar fi înființarea spitalului de copii sau canalizarea orașului și altele. În cadrul adunărilor generale, ținute lunar, membrii asociației au analizat situația demografică și de sănătate publică din Oradea și Bihor, publicind datele statistice respective în presa locală¹⁶.

Una din preocupările constante ale asociației era răspîndirea cunoștințelor științifice în cercuri cât mai largi, în scopul manifest, de a aplica acestea în activitatea practică. Cităm în acest sens dintr-o publicație a vremii: „În vederea popularizării științei, a răspîndirii cunoștințelor teoretice în cercuri cât mai largi și a aplicării concrete a acestora, *Asociația medicilor, farmaciștilor și naturaliștilor* a hotărît organizarea periodică a unor expuneri din domeniul științelor naturii. Prima dintre acestea va avea loc la 21 martie (1869 — n.n.), la orele 3 d.m., în sala mare de ședință din sediul comitatului Bihor. Vor conferența: 1. dr. Pollák L., *Despre văzul, structura și funcționarea ochiului*; 2. Podhraczký F., *Despre modul de viață a furnicilor*; 3. Mocsáry S., *Despre vechimea omului*¹⁷.”

Din multitudinea problemelor, și alături de cele din domeniul medicinei, se remarcă unele expuneri cu implicații practice importante, cum ar fi: *Despre bolile speciilor de cereale*¹⁸, *Inul*, *Despre mac*, *Cartofii*, *Despre unele plante otrăvitoare și multe altele*¹⁹.

O inițiativă demnă de toată recunoștința noastră a fost editarea unei reviste științifice a asociației cu titlul de *Revistă de științe naturale* (Természettudományi Szemle). Din chemarea lansată de asociație în vederea încheierii abonamentelor la această revistă, în iunie 1875²⁰, aflăm printre

¹³ *Ibidem*, 1870, nr. 33, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, 1869, nr. 50, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 48, p. 1—2.

¹⁶ Borovszky, *Bihar vármegye és Nagyvárad monográfiája* (Monografia comitatului Bihor și a Oradiei), Oradea, 1901, p. 314.

¹⁷ *Nagyváradí Lapok* (Foile orădene), 1869, nr. 21, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, 1868, nr. 33, p. 3—4; nr. 52, p. 2; 1869, nr. 16, p. 3; nr. 68, p. 3; nr. 69, p. 2.

¹⁹ *Ibidem*, 1870, nr. 40, p. 3; nr. 49, p. 3; nr. 50, p. 1; etc.

²⁰ *Nagyvárad* (Oradea Mare), 1875, nr. 125, p. 3; nr. 135, p. 3.

altele că revista apare de două ori pe lună, avînd un scop dublu: pe de o parte răspîndirea cunoștințelor științifice, pe de altă parte reflectarea fidelă a activității asociației. Primul număr al revistei a apărut la 1 iulie 1875, redactorul ei fiind Bodor Károly. Dintre rubricile constante amintim: recenziile unor cărți de specialitate din țară și din străinătate, știri scurte referitoare la noile descoperiri științifice și inovații, evidența și statistica metereologică lunară, știri din cadrul asociației.

Dintre alte merite ale asociației mai notăm și faptul că membrii ei erau printre inițiatorii activității muzeografice din Bihor, contribuind în mod efectiv la înjghebarea primei colecții muzeale din Oradea.²¹

În anii șaptezeci ai secolului trecut o activitate rodnică de culturizare s-a desfășurat și în cadrul Academiei de Drept din Oradea, unde profesori, medici, avocați sau alți intelectuali cunoscuți societății orădene periodic susțineau expuneri, prelegeri în fața unei asistențe numeroase.²² Mai tîrziu această muncă de răspîndire a cunoștințelor, în mare parte a fost preluată de *Asociația pentru cultivarea frumosului* (Szépítési Egylet), care a depus eforturi considerabile pentru revitalizarea și ridicarea vieții spirituale a orașului nostru. „Timp de șase ani sufletul acestei instituții a fost Iosif Vulcan”²³. Din cauza unor greutăți de ordin organizatoric și această asociație și-a încetat activitatea în toamna anului 1890. După unele încercări nu prea eficiente de impulsinare a vieții culturale a devenit evidentă necesitatea creării unei societăți cultural-literare, care să cuprindă o bună parte din forțele locale, pe literați, ziariști și alți intelectuali. Ideea a fost lansată în cadrul unei serate organizate de cotidianul *Nagyvárad* (Oradea Mare), în data de 25 ianuarie 1891, după care a urmat o adevărată campanie de susținere a ideii în coloanele ziarului. Au apărut nu mai puțin de 12 articole și 23 de știri referitoare la lucrările premergătoare, în coloanele acestui ziar.

La ședințele preliminare din 4 și 19 aprilie 1891 s-a format un comitet de organizare a societății, care la data de 26 aprilie s-a și întrunit în vederea stabilirii principiilor de bază ale activității și elaborării proiectului de statut al societății²⁴. Printre obiectivele preconizate s-au numărat: „asocierea în scopul ridicării vieții spirituale din Oradea; cultul personalităților marcante din Bihor; cercetarea, adunarea, valorificarea prin eventuale editări a tuturor datelor referitoare la viața și activitatea acestora; asocierea pentru stimularea interesului față de literatură și artele plastice pentru popularizarea științelor”²⁵ etc. Totodată, s-au stabilit categoriile membrilor, și anume: membrii fondatori, activi și sprijinitori.

²¹ Tóth János, *Inceputurile activității muzeografice din Bihor oglindite în ziarul Nagyvárad*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 78.

²² Láng József, *A Szigligeti-Társaság első tíz éve* (Primii zece ani ai Societății Szigligeti), Oradea, 1902, p. 9.

²³ *Ibidem*, p. 10.

²⁴ *Nagyvárad* (Oradea Mare), 1891, nr. 77, p. 3; nr. 90, p. 4.

²⁵ *A Szigligeti kör alapszabályinak tervezete* (Proiect de statute al Societății „Szigligeti”), *Nagyvárad*, 1891, nr. 286, p. 3.

Este un fapt remarcabil că, de la bun început, s-a hotărît primirea în rîndurile membrilor activi ai societății și a femeilor cu înclinații literare.

La ședința din 9 decembrie 1891 a avut loc prezentarea și dezbaterile proiectului de statut al societății, ocazie cu care s-a decis și denumirea oficială de *Societatea „Szigligeti“* (Szigligeti Társaság). În legătură cu această decizie precizăm faptul că societatea a purtat numele unui reprezentant de seamă al literaturii clasice maghiare, Szigligeti Ede (pe numele de familie Szathmáry József), născut în Oradea la 8 martie 1814. Autorul unei opere vaste, Szigligeti a fost și un remarcabil traducător și redevabil teoretician în domeniul artei dramatice. În ciuda împotrivirii vehemente a părinților (i-au interzis și folosirea numelui de familie), s-a orientat spre literatură, cu predilecție spre teatru. A scris circa 180 de opere dramatice. Piese sale cu iz romantic, purtau amprenta idealurilor luptei pentru independență națională, împotriva asupririi austriece, remarcîndu-se printr-o puternică notă democratică, satirizînd spiritul cazon și atacînd nedreptățile suferite de oamenii din popor (*Detențiunea lui Rákoczy al II-lea, Ostașul dezertor, Două pistoale Stăvarul* etc.).

Szigligeti Ede a dat scenei numeroase piese de rezistență, în care critică societatea timpului (*Copilul găsit*) sau își arată interesul față de problemele muncitorilor industriali (*Greva*). A îmbogățit literatura maghiară prin traduceri din operele lui Goethe, Shakespeare, Dumas și a publicat numeroase studii teoretice în domeniul dramaturgiei. A murit la 19 ianuarie 1878. Păstrarea memoriei lui a fost, desigur, unul din scopurile societății literare care-i purta numele.

Revenind la întemeierea societății, trebuie să subliniem orientarea justă a organizatorilor, ce s-a manifestat prin faptul că ea n-a fost concepută ca o societate exclusiv literară, ceea ce ar fi afectat serios însăși viabilitatea societății, nefiind încă suficiente forțe literare de calitate. Tocmai de aceea s-a hotărît ca societatea să se ocupe și de artele plastice, de exemplu, iar în rîndurile membrilor să fie primiți și artiști plastici sau critici de artă. Tot din planurile întemeietorilor mai putem desprinde următoarele: înființarea bibliotecilor publice, organizarea expozițiilor de artă plastică, organizarea serilor literare, editarea anualelor etc.

După lansarea formularelor de înscriere în societate, la data de 2 octombrie 1892 a avut loc adunarea generală de constituire a *Societății „Szigligeti“*. În cadrul acestei ședințe au fost desemnate și organele de conducere ale societății²⁶. Președinte a fost ales Rádl Ödön, avocat cunoscut, cu o cultură clasică vastă și remarcabil orator, discursurile sale fiind publicate deseori nu numai în presa locală. Născut la Lugașul de Jos în 1848, Rádl Ödön a desfășurat o bogată activitate publicistică ca redactor al unor ziare din Oradea (*„Nagyvárad Lapok“*, *Tiszavidék*). În articolele sale de critică și de estetică, sau în operele sale editate, a manifestat o concepție conservatoare despre literatură și artă, din care

²⁶ *Nagyvárad*, 1892, nr. 271, p. 5.

cauză mai tirziu a avut polemici serioase cu scriitorii și publiciștii mai tineri, cu o concepție înaintată, în special cu Ady Endre.

Vicepreședintele societății a devenit Șipoș Orbán, inspector de învățămînt în vremea aceea, iar primsecretar K. Nagy Sándor, autorul unor interesante lucrări de istorie. Dintre membrii fondatori ai societății trebuie să-l remarcăm pe Pálfi Antal, originar din Beiuș și sprijinitor însuflețit al literaturii, care în data de 15 octombrie 1892, deci imediat după constituire, a și întemeiat o fundație (cu 200 de coroane), exprimîndu-și dorința ca societatea să-și extindă activitatea și în restul Biho-rului²⁷.

Prima acțiune de răsunset organizată de societate a avut loc la 4 decembrie 1892, în cadrul unei ședințe deschise ținute în sala festivă a Gimnaziului superior premonstratens din Oradea. În program se distinge prezența poetului consacrat Endrödi Sándor și a scriitorului Iványi Ödön, unul dintre premergătorii literaturii maghiare realiste. Această manifestare culturală a constituit un început îmbucurător, atrăgînd un public numeros care a umplut pînă la refuz sala festivă, anunțînd parcă activitatea deosebit de fructuoasă desfășurată în cursul anilor ce au urmat.

Societatea „Szigligeti“ a organizat anual trei manifestări de amploare dintre care una, în mod constant, a fost dedicată aniversării zilei de naștere — la 18 martie — a scriitorului Szigligeti Ede. Din șirul acestor evenimente culturale merită să fie subliniate cele organizate la 50 de ani de la moartea marelui poet revoluționar Petöfi Sándor (25 iunie 1899), la 100 de ani de la nașterea poetului Vörösmarty Mihály (1900), sau unele organizate în afara sediului, la Salonta (7 iulie 1895) și Beiuș (20 august 1899)²⁸.

În urma acestei activități susținute, numărul membrilor, printre care îl găsim și pe marele animator cultural român Iosif Vulcan, cu trecerea anilor prezintă o creștere constantă. Astfel, dacă la sfîrșitul anului 1892 societatea avea 6 membri onorifici, 2 membri fondatori și 70 de membri activi, peste zece ani, adică la sfîrșitul anului 1901, numărul acestora a crescut astfel: 7 membri onorifici, 24 membri fondatori, 115 membri activi și în plus 233 de membri sprijinitori²⁹. Considerăm ca demn de amintit faptul că în rîndurile membrilor activi ai societății a fost primit și marele poet și publicist orădean Ady Endre, în luna septembrie a anului 1900³⁰, poeziile sale figurînd în programul unor matinee literare organizate, ca de exemplu la 24 martie 1901 sau la 19 septembrie 1905, cînd versurile sale au fost recitate de Dutka Ákos, prieten apropiat³¹.

²⁷ Láng József, *op. cit.*, p. 27.

²⁸ *Nagyvárad* (Oradea Mare), 1895, nr. 159, p. 3; 1899, nr. 153, p. 8; nr. 202, p. 3—5.

²⁹ Láng József, *op. cit.*, p. 45.

³⁰ *Szabadság* (Libertatea), 1900, nr. 214, p. 3.

³¹ Hegedüs Nándor, *Ady Endre nagyváradai napjai* (Zilele petrecute de Ady Endre la Oradea), Budapesta, 1957, p. 446.

Statutul societății prevedea drept obiectiv important stimularea creației literare și științifice originale în orașul nostru. În acest scop, periodic au fost organizate concursuri cu premiarea celor mai reușite opere. Din evidențele bugetare ale societății reiese că, pînă la sfîrșitul anului 1901, valoarea acestor premii ajunge la apreciabila sumă de 1 000 de coroane³².

Primul concurs de acest gen a fost lansat în luna septembrie 1894 pentru două categorii de opere originale și anume: lucrări din domeniul științelor social-istorice, respectiv lucrări literare în proză. În prima categorie premiul întîi a fost acordat cunoscutului arheolog Cséplő Péter pentru lucrarea sa de arheologie³³, cu multe referiri la săpăturile efectuate în Bihor, iar în cealaltă categorie a fost distinsă nuvela lui Sas Ede³⁴. Asemenea concursuri au mai avut loc în 1896, 1899, iar în 1901 s-a lansat concursul pentru opere dramatice, în cinstea inaugurării clădirii teatrului din Oradea. Menționăm faptul că organizatorii au prelungit termenul acestui concurs pînă la 30 octombrie 1902, deoarece din cele 27 de opere înaintate nici una n-a fost premiată de către juriu³⁵, ceea ce denotă o exigență sporită.

Un merit incontestabil al Societății „Szigligeti“ a fost și rămîne înființarea unor „biblioteci populare“ publice, ca rod al unor eforturi organizatorice și materiale deloc negliabile. Acest obiectiv de altfel era menționat și în statutul ei de funcționare. Tocmai în acest scop, în cadrul societății a fost creat un „comitet pentru biblioteci populare“, condus de dr. Adorján Armin, membrii ei fiind: Șipoș Orbán, dr. Várady Zsigmond (prieten apropiat și tovarăș de idei al lui Ady Endre), dr. Berkovits Ferenc și Winkler Lajos, în anul 1896. După un an de pregătiri intense, timp în care au fost răspîndite și formulare pentru strîngerea donațiilor, la 26 septembrie a fost deschisă *prima bibliotecă populară în cartierul Velența*, cu o bază materială de 200 de coroane, acordate de societate³⁶. Această acțiune de mare importanță a fost urmată de altele, astfel că în anii care au urmat s-au înființat încă trei asemenea biblioteci în diferite cartiere ale orașului, pe lângă biblioteca proprie a societății³⁷.

O contribuție importantă a adus societatea și la construirea teatrului orădean, menținînd permanent ideea în atenția opiniei publice, prin intervențiile sale la autoritățile orașului, fiind totodată unul dintre principalii organizatori ai festivităților de inaugurare a clădirii teatrului în 1901. Societatea a editat și un Album-omagial în memoria acestui eveniment.

³² Láng József, *op. cit.*, p. 44.

³³ Cséplő Péter, *A kunhalmok rejtelmei, A Szigligeti-Társaság Évkönyve* (Anuarul Societății Szigligeti), Oradea, 1896, p. 199—228.

³⁴ Sas Ede, *Romeo ébredése* (*Ibidem*, p. 129—136).

³⁵ Láng József, *op. cit.*, p. 41.

³⁶ *Nagyváradi* (Oradea Mare), 1897, nr. 222, p. 5; nr. 223, p. 3; nr. 225, p. 1—3.

³⁷ Arh. St. Oradea, *fond Primăria orașului Oradea*, Dosar 818, fila 38—42.

Fiind vorba de activitatea multilaterală a societății, nu trebuie să uităm nici faptul că în lipsa unui organism special, s-a preocupat și de organizarea unor expoziții de artă plastică³⁸. Un ecou deosebit a avut expoziția de artă plastică deschisă la 24 octombrie 1900³⁹, în sălile Palatului Comercial, care s-a soldat cu un succes moral și material deosebit, încasările societății ridicându-se la suma de 615,46 de coroane.⁴⁰ Ca un amănunt interesant putem aminti că această expoziție a dat prilejul la primul conflict deschis dintre tânărul publicist Ady Endre și clerul înalt din Oradea⁴¹.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând trebuie să subliniem activitatea editorială a Societății „Szigligeti”. Numai în primii zece ani ai existenței sale pentru editarea anuarelor societății și a altor publicații, s-a cheltuit suma de 1 604,46 de coroane, la care s-au adăugat ajutoarele bănești acordate pentru tipărirea unor studii și opere ale membrilor săi. În această ordine de idei amintim ajutorul de 200 de coroane date pentru studiile lui Naményi Lajos: *Istoria teatrului orădean* (A nagyváradi színművészet története) și *Istoria tipografiei din Oradea* (A nagyváradi nyomdászat története). Societatea a sprijinit cu suma de 100 de coroane și apariția volumului de poezii *Încă odată* al lui Ady Endre în 1903⁴².

Viața internă a societății, desigur n-a fost lipsită de unele conflicte. Au existat divergențe serioase între reprezentanții celor două orientări, cea modernă, și respectiv orientarea conservatoare privind literatura și arta. Aceste divergențe de opinii au luat formă conflictuală prima dată în 1900. Prilejul acestei ciocniri l-a constituit celebrul discurs al lui Rádl Ödön, președintele societății, rostit la ședința din 25 martie 1900, în care a atacat în mod vehement noua poezie modernă, secesionistă. Deși trebuie să spunem că, conținutul acestuia nu s-a îndreptat în primul rând împotriva tinerilor poeți și scriitori orădeni, reacția lor, în frunte cu Ady Endre, a fost surprinzător de vehementă și tăioasă. Replicile lui Ady Endre, Biró Lajos și Nagy Endre, pline de satiră la adresa conservatorilor și personal a lui Rádl Ödön, dar și cu demnitate și conștiință de sine, au apărut în cotidianul *Libertatea* (Szabadság) din 29 martie 1900. Acest eveniment de altfel este socotit drept prima manifestare programatică a noii literaturi maghiare, în Oradea⁴³.

Cu toate că aceste divergențe s-au menținut și în anii următori într-o formă mai deschisă sau mai atenuată, juriul Societății „Szigligeti” — constituit în vederea decernării titlului de „cel mai bun ziarist orădean” și concomitent a sumei de 200 de coroane al „Fundației Pállfi” și

³⁸ *Szabadság* (Libertatea), 1900, nr. 215, p. 2.

³⁹ *Nagyvárad* (Oradea Mare), 1900, nr. 248, p. 5—6; nr. 249, p. 1—3; nr. 250, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 267, p. 2—3.

⁴¹ *Ibidem*, nr. 258, p. 2—3; Hegedüs Nándor, *op. cit.*, p. 117—118.

⁴² Hegedüs Nándor, *op. cit.*, p. 88—89.

⁴³ *Az első váradi megmozdulás* (Prima pornire la Oradea), Tavasz (Primăvara), 1920, nr. 4, p. 24.

care în mare majoritate era compus din conservatori — a acordat această distincție, „în unanimitate“, publicistului Ady Endre, în februarie 1903⁴⁴. A constituit aceasta o dovadă elocventă a recunoașterii obiective față de meritele excepționale ale poetului și ziaristului Ady Endre. De altfel, alături de noi și noi încercări de reorganizare a societății, prin atragerea tinerilor literați în conducerea acesteia, semnalate mai ales în presa locală⁴⁵, și în sînul conducerii se resimte tot mai mult suflul noii orientări progresiste. O dovadă incontestabilă a acestui proces o constituie editarea de către societate a volumului de poezii al lui Dutka Ákos, *Te cunosc Caesar* (Ismerlek Caezár), în 1917, care în cea mai mare parte conține poezii antirăzboinice și prevestesc viitoarea revoluție⁴⁶.

În timpul primului război mondial, din motive obiective lesne de înțeles, *Societatea „Szigligeti“* din Oradea și-a redus treptat activitatea, fiind revitalizată abia în anii perioadei postbelice.

⁴⁴ *Ady Endre kitüntetése* (Premierea lui Ady Endre), în Nagyvárad Napló (Cronică orădeană), 1903, nr. 49, p. 2.

⁴⁵ *Várad Hét* (Săptămîna orădeană), 1918, nr. 45, p. 5.

⁴⁶ Papp János, *Dutka Ákos második pályaszakasza* (Cea de a doua etapă a activității lui Dutka Ákos), Békéscsaba, 1971, p. 12—16.